

Michał LEWANDOWSKI*

 <https://orcid.org/0000-0002-8947-133X>

**DIALOG TEKSTU I OBRAZU. UWAGI NA MARGINESIE ZBIORU K. BURCZAK,
A. DĘBIŃSKI, M. JOŃCA, ŁACIŃSKIE SENTENCJE I POWIEDZENIA PRAWNICZE,
C.H. BECK, WARSZAWA 2025, SS. 415**

Uwagi wstępne

W roku 2025 Wydawnictwo C.H. Beck wypuściło na polski rynek czwarte wydanie poczytnej kompilacji noszącej tytuł *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*. Edycje poprzednie ukazywały się odpowiednio w latach 2007¹, 2013² oraz 2018³. Należy przyklasnąć decyzji wydawnictwa odnośnie do wznowienia pracy. Łacińskie paremie prawnicze stanowią ważny komponent kultury prawnej naszego narodu, czego nie zmienia fakt coraz słabszej znajomości łaciny wśród społeczeństwa polskiego⁴. Słuszna i aktualna pozostaje natomiast uwaga, którą

* Mgr, Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie; e-mail: mlewandowski1235@gmail.com

¹ **K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca**, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2007.

² **K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca**, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2013.

³ **K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca**, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2018.

⁴ Ponurą wizję sytuacji bieżącej kreśli: **M. Jońca**, *Prawo rzymskie. Marginalia*, Warszawa 2015, s. 326–341. W duchu bardziej optymistycznym: **J. Kulawiak-Cyrankowska**, *Thumaczenie niezbędne?*, w: **Ł.J. Berezowski** (red.), *Garść uwag na temat języka łacińskiego w świecie polskiej romanistyki prawniczej*, Łódź 2020, s. 31–38. Sam Maciej Jońca również chyba złagodził swoje sądy, o czym świadczyć mogą jego refleksje związane z lekturą monografii: **W. Kulesza, J. Kulesza**, *Koszalki-Opalki, czyli Prawo karne w bajkach: repetytorium dla studiujących, sędowników i podsędnych*, Łódź 2024. Zob. **M. Jońca**, *Hold dla łaciny. Refleksje na marginesie monografii Witolda Kuleszy i Jana Kuleszy, Koszalki-Opalki, czyli prawo karne w bajkach. Repetytorium dla studiujących, sędowników i podsędnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2024, ss. 259, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2025/135, s. 81–94.

dzielią się z czytelnikiem Maciej Jońca i Wojciech Staszewski w opracowaniu *Łacina w prawie międzynarodowym. Pojęcia i wyrażenia*: „Warto wciąż na nowo przypominać sobie, że przesiąknięta wzniosłymi ideałami rzeczywistość, której Zygmunt Bauman nadaje miano «płynnej ponowoczesności», jest tworem stosunkowo świeżym i wciąż przechodzącym sprawdzian życia”⁵. Tymczasem w warunkach rozchwianej ponowoczesności, na której stabilizowanie coraz większy wpływ mają obecnie narzędzia cyfrowe, łacina wciąż odgrywa ważną rolę jako narzędzie wykładni prawa oraz instrument badawczy⁶.

Pojawienie się na rynku nowego wydania *Łacińskich sentencji i powiedzeń prawniczych* należy więc powitać z radością. Tym bardziej, że pod pewnymi względami znacznie różni się ono od poprzednich edycji, ponieważ projekt, w którym udział wzięli uczeni reprezentujący lubelskie środowisko naukowe, nie zastygł w kształcie osiągniętym w roku 2007. Wydania kolejne stawały się pełniejsze i obszerniejsze. Sukcesywnie korygowano błędy i niedopatrzienia (zwłaszcza te odnoszące się do atrybucji cytowanych paremii). Zmieniało się spojrzenie na przekład. Pierwotny zamysł autorów realizowany poprzez eksponowanie źródeł antycznych (tu stosowano możliwie dokładną atrybucję odsyłającą do konkretnego autora i jego dzieła), przy jednoczesnym przemilczaniu wkładu jursprudencki średniowiecznej i nowożytnej w stworzenie wielu cytowanych fraz, został zarzucony w wydaniu ostatnim.

Na kartach recenzowanego dzieła po raz pierwszy zagościły personalia uczonych reprezentujących naukę europejską od średniowiecza po wiek XX. W wydaniach wcześniejszych autorzy odsyłali jedynie do antycznego źródła, które mogło ich zdaniem posłużyć jako surowiec do zbudowania cytowanego powiedzenia. Teraz udało się ustalić wielu rzeczywistych autorów przywołanych paremii⁷. Poza

⁵ **M. Jońca, W. Staszewski**, *Łacina w prawie międzynarodowym*, Lublin 2024, s. 44.

⁶ Naturalnie, o ile autorzy potrafią właściwie się nią posługiwać. Por. np. **J. Kulawiak-Cyrankowska**, *Utilitas in Roman Jurists' Legal Interpretation*, Stuttgart 2025. Wspaniałe wrażenie robi użytek, jaki z łacińskich pojęć, fraz i wyrażen zrobiono w monografii: **B. Ostrzechowski**, *Odpowiedzialność deliktowa powierzonego wykonanie czynności innej osobie*, Warszawa 2026. Odnośnie do teorii prawa zob. **J. Lege**, *Kritik der juristischen Vernunft*, Baden Baden 2025.

⁷ Tego, jak wykrzywiony obraz rozwoju prawa potrafi stworzyć bezrefleksyjne wywodzenie zasad współczesnych ze źródeł starożytnych, dowodzą m.in. ustalenia z monografii: **P. Alexandrowicz**, *Kanonistyczne uzasadnienie swobody umów w zachodniej tradycji prawnej*, Poznań 2020. Entuzjastyczna recenzja tej pracy: **M. Jońca**, *Recenzja monografii Piotra Alexandrowicza. Kanonistyczne uzasadnienie swobody umów w zachodniej tradycji prawnej*. *Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2020, stron 333*, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2021/14/2, s. 268–270. Uwagi tego ostatniego na temat roli prawa kanonicznego w rozwoju prawa prywatnego: **idem**, *Historia prawa w przezroczach*, Gdańsk 2025, s. 75–80.

prawnikami pojawiają się przeto w najnowszym wydaniu *Łacińskich sentencji i powiedzeń prawniczych* reprezentujący różne epoki teologowie, filozofowie, politycy, a nawet lekarze⁸. Decyzja o ich włączeniu do zbioru bez wątpienia podnosi jego merytoryczną wartość. Wszak i oni współtworzyli fenomen zwany dziś euroatlantycką kulturą prawną⁹. Na uznanie zasługuje również dokładne przejrzenie przekładów. Wiele z nich różni się od pierwowzoru, który czytelnik otrzymał w pierwszym wydaniu dzieła z roku 2007.

Ornamentyka

W rozmowie, którą w roku 2016 Maciej Jońca przeprowadził w Pawii z prof. Dariem Mantovanim, ten ostatni zauważył: „Piękno zawsze pomaga. Uważam, że wygląd otoczenia, w jakim przebywamy, stanowiący efekt wysiłków wielu pokoleń, jest w stanie stymulująco na nas wpływać”¹⁰. Zbliżoną tezę można sformułować w odniesieniu do publikacji książkowych. Dobry papier, odpowiednio dobrana czcionka oraz umiejętnie dopasowany materiał ilustracyjny wpływają korzystnie na szybkość i komfort absorpcji treści publikacji. Nie bez przyczyny po udanych eksperymentach, przeprowadzonych wiele lat temu przez Stanisława Waltosia¹¹, któremu w udekorowaniu podręcznika *Proces karny. Zarys systemu* pomógł słynny Szymon Kobylński, książki do nauki prawa zaczęły dekorować również inni autorzy (ostatnio sędzia Arkadiusz Krupa namalował ilustracje do podręcznika Katarzyny Dudki oraz Hanny Paluszkiewicz¹²).

Cechą wyróżniającą *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*¹³ jest jej szata graficzna. Wydawnictwo zdecydowało się zachować twardą oprawę oraz

⁸ Por. K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2025, s. 339–343.

⁹ W bibliografii nie znalazły się jednak inkunabuły i starodruki, dzięki którym wiele paremii w sposób luźny odsyłających dotychczas do jakiegoś antycznego źródła udało się dopasować do autorów tworzących w średniowieczu i w epoce nowożytnej.

¹⁰ D. Mantovani, M. Jońca, *Piękno zawsze pomaga*, *Zeszyty Prawnicze* 2016/16/4, s. 209–210.

¹¹ Pierwsze wydanie dzieła ukazało się w roku 1985. Por. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985. Obecnie zob. np. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023. Por. S. Waltoś, *Wędrowanie po wyspach pamięci*, Warszawa 2019, s. 303: „powstała seria tak znakomitych rysunków zdobiących podręcznik, że nie mogłem się kiedyś powstrzymać od wypowiedzi, iż mój podręcznik to tylko jaki taki komentarz do rysunków Kobylńskiego”.

¹² K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2024. Zob. również ilustracje tego artysty w: A. Bodnar, *Szczęśliwej Polski. Już czas!*, Warszawa 2023.

¹³ Por. np. M. Kuryłowicz, *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Warszawa 2022; J. Zajadło (red.), *Łacińska terminologia prawnicza*, Warszawa 2019.

wysokiej jakości papier. Pozostawiono ornamentykę (zachwycające kapitaliki), ale również odświeżono materiał ilustracyjny. Zaczniemy od okładki. Pierwsze wydanie *Łacińskich sentencji i powiedzeń prawniczych* zdobiła reprodukcja środkowej części Tryptyku Sprawiedliwości autorstwa Jacobella del Fiore (Giacomella), który obecnie stanowi jeden z eksponatów w Gallerie dell' Accademia di Venezia. Maje-statyczny wizerunek bogini przegrywa jednak w walce o uwagę widza z motywami okładek kolejnych wydań zbioru. Wszystkie one ozdobiono miniaturami z lubelskiego egzemplarza *Dekretu Gracjana*¹⁴. Do wydania drugiego wybrano ilustrację odnoszącą się do rozważań na temat popularnej w średniowieczu „doktryny dwóch mieczy” (podział ziemskiej władzy między papieża i cesarza)¹⁵. Wydanie trzecie zdobi ilustracja przypisana do *causa VI Dekretu*¹⁶, w której poruszono kwestie związane z procesem o fałszywe oskarżenie¹⁷. Ostatnią zaś edycję dekoruje obrazek odnoszący się do *causa XIV Dekretu*¹⁸, gdzie zobrazowano spór o własność¹⁹.

Skojarzenie tekstu łacińskiego i polskiego nie tylko z wybranymi przepisami współczesnego prawa polskiego oraz regulacjami europejskimi, ale również z materiałem ilustracyjnym, od początku było pomysłem znakomitym. Zabieg ten przypominał i przypomina czytelnikowi, że w czasach wcale nieodległych sztuki wizualne odgrywały istotną rolę w komunikowaniu społeczeństwu treści prawnych. Korzystało przy tym prawo z tych samych narzędzi, które przed nim z powodzeniem użyła w swojej misji teologia²⁰. Zapomnieli jednak autorzy

¹⁴ Monografię dedykowaną temu niezwykle rzadkiemu rękopisowi poświęcił: **A. Adamczuk**, *Prawo i obraz w miniatorstwie średniowiecznym: iluminowany rękopis «Concordia discordantium canonum» Gracjana w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, Lublin 2009.

¹⁵ *Humanum genus duobus regitur; naturali uidelicet iure et moribus. Ius naturae est, quod in lege et euangelio continetur; quo quisque iubetur alii facere, quod sibi uult fieri, et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in euangelio: Omnia quaecunque uultis ut faciant uobis homines, et uos eadem facite illis. Haec est enim lex et prophetae.* Por. **A. Adamczuk**, *Prawo i obraz...*, s. 124–127.

¹⁶ Decr. Grat. C. 6: *Duo fornicatores et infamia notati quendam religiosum episcopum de symonia accusare nituntur; reus alterius prouinciae archiepiscopi iudicium expetit; tandem in probatione deficit accusator; reus cogitur ad innocentiae suae assertionem.*

¹⁷ Por. **A. Adamczuk**, *Prawo i obraz...*, s. 137–138.

¹⁸ Decr. Grat. C. 14: *Canonici cuiusdam ecclesiae questionem mouent de prediis; testes ex fratribus suis producunt; negociatoribus pecuniam crediderunt, ut ex eorum mercibus emolumenta acciperent.*

¹⁹ Por. **A. Adamczuk**, *Prawo i obraz...*, s. 148–149.

²⁰ Zob. **R. Rupiewicz**, *Sąd nad sędziami. O sprawiedliwych wyrokach w ikonografii prawnej przelomu średniowiecza i nowożytności obszarów zaalpejskich*, w: **A. Dębiński, M. Jońca, I. Leraczyk** (red.), *Ius est ars boni et aequi. Sztuka w prawie, prawo w sztuce*, Lublin 2019, s. 125–148.

recenzowanej pracy o jednym: kody komunikacyjne, którymi wówczas przemawiał do odbiorcy język sztuki, stały się dla współczesnego widza częściowo nieczytelne. Można było pójść o krok dalej i w którejś części książki krótko wyjaśnić sens prezentowanych obrazów. Czytelnik nie wie (a gdyby się dowiedział – z pewnością byłby zadowolony), co przedstawiają miniatury na okładkach trzech ostatnich wydań *Łacińskich sentencji i powiedzeń prawniczych*.

Edycja najnowsza w pewnym stopniu rehabilituje się jednak przez obecność w niej nowego materiału ilustracyjnego. Tym razem surowiec wizualny został opisany oraz wskazano źródło jego pochodzenia (wszystkie wyobrażenia pozyskano ze zbiorów Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej KUL). Ilustracje pochodzące z różnych starodruków dobrano starannie. Cykl otwiera słynna grafika ze *Statutu Łaskiego* przedstawiająca kanclerza wręczającego kodyfikację prawa królowi Aleksandrowi Jagiellończykowi²¹. Znaczący jest fakt, że zdecydowali się autorzy rozpocząć od tego właśnie motywu. Wymowa ich posunięcia może być rozumiana następująco: polska kultura prawna zbudowana została na łacińskich fundamentach, ale skonstruowano ją w warunkach rodzimych i na potrzeby własne. W dalszej części zbioru przygotowano dla czytelnika dalsze niespodzianki.

Uwagi i postulaty

O ile szata graficzna w najnowszym wydaniu *Łacińskich sentencji i powiedzeń prawniczych* bardzo zmieniła się na lepsze, o tyle zmiany odnośnie do treści dzieła trudno uznać za znaczące. Liftingowi (momentami bardzo potrzebnemu) poddano warstwę stylistyczną przekładu wielu paremii. Liczba sentencji się jednak nie zmieniła. Wpływ na decyzję autorów (a może również wydawnictwa) mogły mieć kalkulacje o charakterze praktycznym. Każda paremia posiada swój numer porządkowy²², który koresponduje z umieszczonym na końcu pracy indeksem terminów łacińskich. Dodanie nowych zasad i sentencji wymusiłoby opracowanie

²¹ K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca, *Łacińskie sentencje...*, s. V–VI.

²² Rozwiązaniu temu w wypadku dokumentowania wkładu myśli jurydycznej w wykształcanie się na przestrzeni wieków zasad i reguł postępowania kształtujących porządek prawny należy przypisać znaczenie nie tylko porządkowe. Por. J. Janowski, *Zmysł liczby i porządek sztuki*, Kraków 2024, s. 386: „Bardzo głębokie i podstawowe doświadczenia ludzkie, możliwe do ujęcia jedynie poprzez metaforę, związane są z przeżywaniem czasu. Myślenie o czasie i jego zapisywanie umożliwia abstrakcja. Obserwacja zmian, starzenia się, powstawania i giniecia, cyklicznych następstw w przyrodzie rodzi głębokie refleksje w każdym z nas. Ich badanie i komunikowanie umożliwia zmysłowość liczbowa”.

indeksu na nowo. Zachowawcza postawa autorów sprawiła, że w zbiorze nadal brakuje m.in. następujących zasad i wypowiedzi: *Actor dicitur qui prius ad iudicium provocavit*, *Nemo tenetur se detegere*, *Notoria non sunt probanda*, *Nulla executio sine titulo*, *Nulla poena sine iudicio*, *Processus est actus trium personarum actoris rei iudicis in iudicio contententium*, *Quae singula non probant coniuncta probant*, *Quae temporalia sunt ad agendum perpetua sunt ad excipiendum*, *Reus est is cuius de re agitur*. Pytania budzi również zignorowanie przez autorów zbioru zakresu oddziaływania łacińskich zasad i paremii w prawie międzynarodowym²³.

Problem łacińskich zasad prawnych poruszany jest w literaturze przedmiotu często. Tymczasem, kiedy spogląda się na wykaz literatury zebrany w *Łacińskich sentencjach i powiedzeniach prawniczych*, można odnieść wrażenie, że to raczej dekoracja, a nie użyteczny naukowy suplement. Skoro praca ma pomagać w bieżących badaniach oraz inspirować, wypadałoby uwzględnić prace nowsze, których autorzy patrzą na łacińskie dziedzictwo wieków przeszłych z innej perspektywy niż autorzy piszący na przełomie XIX i XX w. Niewystarczające wydaje się oparcie się głównie na opracowaniach o charakterze zbliżonym do tego, które przygotowali Krzysztof Burczak, Antoni Dębiński i Maciej Jońca. Ambicją autorów było wszak stworzenie opracowania, które poziomem swym dorówna bądź przewyższy zbiór wydany w Niemczech przez Detlefa Liebsa²⁴ (informacja uzyskana od Macieja Jońcy). Otóż pod kątem graficznym (historyk sztuki odrobił pracę domową na piątkę z plusem) cel udało się osiągnąć. W wymiarze treściowym wciąż jednak wiele da się ulepszyć. Wstęp bardzo zyskałby, gdyby zdecydowali się autorzy poświęcić uwagę istocie pojęć w rodzaju „zasada prawna” i „reguła prawna”²⁵.

²³ Por. **Ph. Janig**, *General principles of procedural law*, w: **J. Gomula, S. Wittich** (red.), *Research Handbook on International Law*, Cheltenham–Northampton 2024, s. 53–72. Maciej Jońca i Wojciech Staszewski w sposób aluzyjny dają jednak do zrozumienia, że zbiór stosowny zostanie opracowany w przyszłości. Por. **M. Jońca, W. Staszewski**, *Lacina w prawie międzynarodowym*, s. 9: „Zrezygnowaliśmy z włączenia do naszego zbioru łacińskich paremii (zasad), które najczęściej bywają wykorzystywane w międzynarodowym dyskursie prawnym. Uważamy, że powinny one zostać zebrane w odrębnym zestawieniu”. O tym, jak bardzo potrzebne jest tego rodzaju opracowanie świadczy ilość błędów związanych z używaniem łacińskich pojęć obecna w podręczniku: **E. Cała-Wacinkiewicz, W. Staszewski** (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, Warszawa 2024.

²⁴ Zbiór doczekał się wielu wydań. Pierwsze: **D. Liebs**, *Lateinische Rechtsregeln und Rechts-sprichwörter (unter Mitarbeit von Hannes Lehmann und Gallus Strobel)*, Darmstadt 1982. Ostatnie: **D. Liebs**, *Lateinische Rechtsregeln und Rechts-sprichwörter*, München 2024.

²⁵ Dobry punkt wyjścia do tego rodzaju rozważań wskazano w rozdziale *Wybrane koncepcje zasad prawa* w monografii: **A. Sacher**, *Zasada nieretroaktywności prawa w prawie rzymskim i kanonicznym*, Lublin 2021, s. 31–59.

W dobie masowej produkcji tekstów naukowych nie jest możliwe uwzględnienie całości literatury przedmiotu. Praca uczonego polega na nieustannym dokonywaniu wyborów. Gdyby zdecydowali się autorzy na zmianę optyki, której manifestacją są rozważania zamknięte we *Wstępie*, bibliografię należy poszerzyć. Oto kilka luźnych sugestii. Monografia Tomasza Giaro *Römische Rechtswahrheiten: ein Gedankenexperiment*²⁶ pokazuje plastyczność antycznej materii, zawartej w tekstach prawniczych, która posłużyła samym Rzymianom, a potem ich następcom w porządkowaniu rzeczywistości za pomocą narzędzi stworzonych przez prawo. W interesujący sposób spróbowali zmierzyć się z dziedzictwem antycznym autorzy zbioru *Il diritto come processo. Principi, regole e brocardi per la formazione critica del giurista*²⁷. Relację między pryncypialnością i pragmatyzmem Rzymian postanowili uchwycić autorzy studium *Principle and Pragmatism in Roman Law*²⁸. W roku 2024 Olga Tellegen-Couperus oraz Jan Willem Tellegen wydali znakomitą monografię *The Regula as a Rhetorical Device in Roman Law*²⁹, która pokazuje wpływ retoryki na kształtowanie się wrażliwości prawnej antycznych Rzymian.

Zapewne nie zdążyli by autorzy włączyć do bibliografii monografii zbiorowej z roku 2025, która ukazała się pod tytułem *Regulae Iuris in the Medieval and Modern Age. Essential Stability Vs. Evolving Contexts*³⁰. Na przyszłość warto jednak wiedzieć o jej istnieniu. Ewentualnej selekcji poddane powinny zostać również prace: *Horoi, pithana und regula – zum Einfluss der Rhetorik und Dialektik auf die juristische Regelbildung*³¹, „*Sulle regulae iuris fra I e III secolo: Paolo commenta Plauzio*”, „*Medieval juristic regulae: unity or disunity?*”³².

²⁶ T. Giaro, *Römische Rechtswahrheiten: ein Gedankenexperiment*, Frankfurt am Main 2007.

²⁷ P. Moro (red.), *Il diritto come processo. Principi, regole e brocardi per la formazione critica del giurista*, Milano 2012.

²⁸ B. Spagnolo, J. Sampson (red.), *Principle and Pragmatism in Roman Law*, Oxford–New York 2020.

²⁹ O.E. Tellegen-Couperus, J.W. Tellegen, *The Regula as a Rhetorical Device in Roman Law*, Leiden–Boston 2024.

³⁰ I.A. Kotlyar (red.), *Regulae Iuris in the Medieval and Modern Age. Essential Stability Vs. Evolving Contexts*, Leiden–Boston 2025.

³¹ B. Schmidlin, *Horoi, pithana und regula – zum Einfluss der Rhetorik und Dialektik auf die juristische Regelbildung*, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 1976/2/15, s. 101–130.

³² A.M. Giomaro, M.L. Biccari, *Sulle regulae iuris fra I e III secolo: Paolo commenta Plauzio*, Palermo 2022.

Podsumowanie

W monografii *Prawo rzymskie. Marginalia* Maciej Jońca podkreśla: „Na odwołania do łacińskich maksym prawniczych wciąż można natknąć się w praktyce nie tylko Sądu Najwyższego, ale również sądów niższej instancji. Co ciekawe, największym powodzeniem w orzecznictwie cieszą się formuły, których rodowód nie sięga antycznego Rzymu, choć nie ma wątpliwości, że stworzono je, bazując na rzymskim fundamencie, na przykład: *in dubio pro reo, nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege, pacta sunt servanda, clara non intepretanda sunt, superficies solo cedit, ignorantia iuris nocet, volenti non iniuria fit, dura lex sed lex*. W powszechnej świadomości utrwaliło się przekonanie, że prawo rzymskie stanowi ekwiwalent prawa sprawiedliwego. Nie brakuje zatem uzasadnień wyroków, w których łacińskie maksymy prawnicze stawiane są obok przepisów obowiązującego prawa polskiego”³³. To wszystko prawda. Warto zachęcić jednak autorów, by poszli krok dalej i poszerzyli katalog zebranych powiedzeń oraz odnieśli się do niego w sposób bardziej dogmatyczny.

Uwagi powyższe sformułowano po to, by praca już dobra mogła stać się jeszcze lepsza. Wśród obecnych na polskim rynku wydawniczym zbiorów łacińskich paremii prawniczych *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze* Krzysztofa Burczaka, Antoniego Dębińskiego oraz Macieja Jońcy już teraz zajmują miejsce szczególne. Nie wydaje się, by istniała w obecnej literaturze światowej, w której z taką finezją udałoby się połączyć trzy wątki: łacinę prawniczą, prawo dawne i nowe oraz ikonografię prawną. Jest to więc produkt luksusowy i unikatowy zarazem. Autorom należą się gratulacje, a Wydawnictwu C.H. Beck słowa uznania, jako że książki nie wydano dzięki pozyskaniu tak modnych obecnie „funduszy zewnętrznych”. Należy żywić nadzieję, że ani wydawnictwo, ani autorzy nie powiedzieli na temat łacińskich paremii prawniczych ostatniego słowa.

Bibliografia

- Adamczuk A.**, *Prawo i obraz w miniatorstwie średniowiecznym: iluminowany rękopis «Concordia discordantium canonum» Gracjana w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, Lublin 2009.
- Alexandrowicz P.**, *Kanonistyczne uzasadnienie swobody umów w zachodniej tradycji prawnej*, Poznań 2020.
- Bodnar A.**, *Szczęśliwej Polski. Już czas!*, Warszawa 2023.
- Burczak K., Dębiński A., Jońca M.**, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2007.
- Burczak K., Dębiński A., Jońca M.**, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2013.

³³ **M. Jońca**, *Prawo rzymskie. Marginalia*, s. 334–335.

- Burczak K., Dębiński A., Jońca M.**, *Lacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2018.
- Burczak K., Dębiński A., Jońca M.**, *Lacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2025.
- Čala-Wacinkiewicz E., Staszewski W.** (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, Warszawa 2024.
- Dudka K., Paluszkiwicz H.**, *Postępowanie karne*, Warszawa 2024.
- Giario T.**, *Römische Rechtswahrheiten: ein Gedankenexperiment*, Frankfurt am Main 2007.
- Giomaro A.M., Biccari M.L.**, *Sulle regulae iuris fra I e III secolo: Paolo commenta Plautio*, Palermo 2022.
- Janig Ph.**, *General principles of procedural law*, w: J. Gomula, S. Wittich (red.), *Research Handbook on International Law*, Cheltenham–Northampton 2024, s. 53–72.
- Janowski J.**, *Zmysł liczby i porządek sztuki*, Kraków 2024.
- Jońca M.**, *Historia prawa w przezroczach*, Gdańsk 2025.
- Jońca M.**, *Hold dla łaciny. Refleksje na marginesie monografii Witolda Kuleszy i Jana Kuleszy, Koszałki-Opalki, czyli prawo karne w bajkach. Repetytorium dla studiujących, sędowników i pod-sędnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2024, ss. 259, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2025/135, s. 81–94.
- Jońca M.**, *Prawo rzymskie. Marginalia*, Warszawa 2015.
- Jońca M.**, *Recenzja monografii Piotra Alexandrowicza. Kanonistyczne uzasadnienie swobody umów w zachodniej tradycji prawnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2020, stron 333, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2021/14/2, s. 268–270.
- Jońca M., Staszewski W.**, *Łacina w prawie międzynarodowym*, Lublin 2024.
- Kotlyar I.A.** (red.), *Regulae Iuris in the Medieval and Modern Age. Essential Stability Vs. Evolving Contexts*, Leiden–Boston 2025.
- Kulawiak-Cyrankowska J.**, *Thumaczenie niezbędne?*, w: Ł.J. Berezowski (red.), *Garść uwag na temat języka łacińskiego w świecie polskiej romanistyki prawniczej*, Łódź 2020, s. 31–38.
- Kulawiak-Cyrankowska J.**, *Utilitas in Roman Jurists' Legal Interpretation*, Stuttgart 2025.
- Kulesza W., Kulesza J.**, *Koszałki-Opalki, czyli Prawo karne w bajkach: repetytorium dla studiujących, sędowników i pod-sędnych*, Łódź 2024.
- Kuryłowicz M.**, *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Warszawa 2022.
- Lege J.**, *Kritik der juristischen Vernunft*, Baden Baden 2025.
- Liebs D.**, *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter (unter Mitarbeit von Hannes Lehmann und Gallus Strobel)*, Darmstadt 1982.
- Liebs D.**, *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*, München 2024.
- Mantovani D., Jońca M.**, *Piękno zawsze pomaga*, *Zeszyty Prawnicze* 2016/16/4, s. 205–215.
- Moro P.** (red.), *Il diritto come processo. Principi, regole e brocardi per la formazione critica del giurista*, Milano 2012.
- Ostrzechowski B.**, *Odpowiedzialność deliktowa powierzającego wykonanie czynności innej osobie*, Warszawa 2026.
- Rupiewicz R.**, *Sąd nad sędziami. O sprawiedliwych wyrokach w ikonografii prawnej przelomu średniowiecza i nowożytności obszarów zaalpejskich*, w: A. Dębiński, M. Jońca, I. Leraczyk (red.), *Ius est ars boni et aequi. Sztuka w prawie, prawo w sztuce*, Lublin 2019, s. 125–148.
- Sacher A.**, *Zasada nieretroaktywności prawa w prawie rzymskim i kanonicznym*, Lublin 2021.
- Schmidlin B.**, *Horoī, pithana und regula – zum Einfluss der Rhetorik und Dialektik auf die juristische Regelbildung*, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 1976/2/15, s. 101–130.

-
- Spagnolo B., Sampson J.** (red.), *Principle and Pragmatism in Roman Law*, Oxford–New York 2020.
- Tellegen-Couperus O.E., Tellegen J.W.**, *The Regula as a Rhetorical Device in Roman Law*, Leiden–Boston 2024.
- Waltoś S.**, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985.
- Waltoś S.**, *Wędrowanie po wyspach pamięci*, Warszawa 2019.
- Waltoś S., P. Hofmański**, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023.
- Zajadło J.** (red.), *Lacińska terminologia prawnicza*, Warszawa 2019.